

bodno pisati kako je njegov mentor dr. Dragoslav Janković *a bis* z poštivao znanstvene zasade autora.

Tomislav Išek

* *

*

ISPRED SVOGA VREMENA: Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*. Akademija nauka i umjetnosti BiH i Institut za istoriju, Sarajevo 2000, str. 220.

Zaista je nemoguće na ograničenom prostoru, koliko nam je ovdje dozvoljen, iznijeti barem i jednu osnovnu panoramu onih problema koje akademik Redžić zahvata u ovoj knjizi. Nemoguće je donositi zaista iscrpne sudove, ali ja ću zato odmah na početku kazati ono što ja mislim da je osnovno u ovoj knjizi, a onda ću iz nekog svog ugla, reći nešto kako ja shvaćam historiju, pogotovo historiju malih marginalnih zemalja kakva je Bosna bila i ostala do dana današnjeg.

Knjigu akademika Envera Redžića, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke* poslije knjige Srećka Džaje *Nacionalnost, konfesionalnost Bosne i Hercegovine* (objavljene na njemačkom jeziku 1984. godine) smatram najvažnijim historiografskim djelom koje se u Bosni i Hercegovini i o Bosni i Hercegovini pojavilo zadnjih nekoliko decenija. Sad sam, naravno, dužan i to ću učiniti, da dam objašnjenje zašto tako mislim, zašto sam oduševljen ovom knjigom i zašto je ova knjiga na mene ostavila jedan vrlo, vrlo snažan pečat. Prije svega, ono što je mene impresioniralo, je to što se u ovoj našoj maloj historiografiji, nerazvijenoj historiografiji, kojoj, naravno, i ja pripadam, a možda sam malo više svjestan od ostalih koliko smo mali i beznačajni, ovakav stepen autorefleksije, kakav pokazuje akademik Enver Redžić, ne javlja često. Naime, kod nas se sa tom našom nesretnom i malom i, ponavljam to, zaista beznačajnom historijom postavlja danas ključno pitanje kako da *prošlost* postane *povijest*. Nikako ne možemo da savladamo taj jedan veliki krupni zadatak i zato smo neprestano, uzmite samo zadnjih deset godina, zarobljenici mitskih konstrukcija, ideologema, velikodržavnih projekata, ali u jednoj potpuno trivijalnoj, u jednoj pigmejskoj verziji koja ne može prebaciti daleko i ne može dobaciti daleko, jer smo mali i beznačajni, i onda se sva ta negativna energija koja se akumulira na bazi pseudoznanosti, na bazi mitova, okreće protiv nas samih. To je, zapravo, naša, kako je ja vidim, najveća tragedija

i zato već odavno smatram (rekao sam to već 1994. godine i moram se pozvati na tu referencu) da primaran zadatak historičara nije više istraživanje i kopanje po arhivima, iako, naravno, jeste i to, nego u ovoj novoj povijesnoj situaciji (kada se BiH kao država prvi put našla suočena sa samom sobom, između ostalog, naravno, suočena sa svojom poviješću, neprobavljenom poviješću), zadatak historičara postaje drukčiji i njemu u radni zadatak, u opis njegovih poslova danas, prije svega, pripada područje interpretacije, odnosno zadatak reinterpretacije. To će svako onaj koji se barem u nekoj mjeri bavio i koji ima uvid u našu historiografiju, recimo, zadnjih 150 godina lako shvatiti. Zašto? Pa, zato što mi imamo našu kućnu svijest, imamo kućnu priču i imamo javnu priču. Mi nemamo etablirani režim povijesne istine. Zato imamo tri istine, tri biografije ove zemlje, zato imamo upravo iz njih proistekla tri liliputanska velikodržavna koncepta koji, naravno, svoju energiju iscrpljuju na nama, jer mi smo taoci historije. Da to ne bismo ili, da bismo se danas u tom smislu opismenili - potrebno je čitati Redžićevu knjigu. Dakle, prva stvar zbog koje ja ovu knjigu rangiram visoko jeste jedna zamjerna autorefleksija. Redžić je Bošnjak i Redžić je musliman. Mislim, niti mu je to prednost, niti je mana. Međutim, stepen kritike koju on pokazuje, (recimo, pomenuću jedno pitanje, pitanje bošnjačke inteligencije u konstituciji muslimanske ili bošnjačke nacije), koliko je meni poznato, na jedan ovakav način kako to čini Redžić do sada kod nas nije progovoreno. Previše se, naime, (a to možemo i objektivno promatrati) toga skupilo, pogotovu kod bošnjačke inteligencije, u zadnjih desetak godina i previše je bilo dodvoravanja dnevnoj politici. Nije to, naravno, bošnjački ekskluzivitet, ima toga i na hrvatskoj i na srpskoj strani, međutim u ovome slučaju moramo apostrofirati ovo o čemu govorimo. Redžić ne daje popustikome. On lijepo sjedi, negdje u svojoj sobi, sjedi po petnaest sati dnevno i piše, on marljivo bilježi. Ne znam da li je pročitao nešto što je napisao jedan veliki portugalski pjesnik, ali kao da jeste, naime, da imperijalizam pjesnika traje duže od imperijalizma generala. Znači, ova će knjiga, onakva kakva jeste, sa nekim svojim mjami, rekao bih tako, tehničkim nedostacima, po mome skromnom uvidu i shvatanju stvari ostati jedno trajno svjedočanstvo i u tome je njezina vrijednost. Ona nije samo knjiga za promociju, a previše je u zadnje vrijeme napisano knjiga za promociju, ovo je knjiga koja ostaje, ovo je knjiga koja polemizira, ovje knjiga koja ne prelazi ravnodušno preko nekih neuralgičnih točaka. Ja ću pomenuti jednu za koju smatram da je u zadnje vrijeme poprimila i više nego maligne razmjere. U vezi sa danas naglašenom pričom o konstituciji svoje bošnjačke nacije i vezom sa takozvanim bogumilima, Bošnjaci bi se u ime svoje nacionalne emancipacije, u ime svoje nacionalne slobode, ako hoćete, ako je to tako važno, morali zaista naprosto uvažiti ozbiljnu znanost koja o tome priča, koja o tome govori. Redžić ovdje donosi panoramu tih mišljenja. Ona je, naravno, vezana opet za drugu tačku o kojoj Redžić također govori - to je primanje i širenje islama. Ja ne

pretendujem da znam i da bih o tome mogao govoriti kao, recimo, o okrunjenju bosanskih vladara u srednjem vijeku, ali ono što znam jest sljedeće. Bošnjački naučnici morali bi raširiti diskurs i proces širenja i usvajanja islama promotriti u kontekstu evropske i svjetske historije, jer to do sada nije uradio niko. Dobro je i korisno brojati u defterima, dokumente prevrtati itd. Ja sam potpuno siguran da ćemo, kada se to pitanje stavi u kontekst vjerskih ratova koji su se tada vodili u Evropi, doći do nekih novih, drukčijih rezultata i naša slika će biti puno, puno izoštrenija.

Znači, to su samo neka pitanja o kojima Redžić govori. On, naravno, iznosi stajalište brojnih autora i, vidi se na pojedinim mjestima, on usvaja nečije stavove. Znači, nije Redžić samo zapisničar nečijih stavova (a da je i to radio uradio bi jako puno), nego je to uradio kao pripremu da bi izrekao neke svoje ocjene. Osnovno pitanje, zapravo, koje se pred nas postavlja, osnovno pitanje koje historičari prije svih danas moraju postaviti i rješavati, jeste sljedeće i Redžićeva knjiga daje odgovor na to pitanje, zato sam tako oduševljen. Šta je za nas historija: oružje ili orude života? Nama historiju guraju kao oružje u ruku, mi nismo još terminološki raščistili sa dvojnim stvarima i zato ova Redžićeva knjiga (ne znam da li je akademik Redžić ovako postavio pitanje kako ga postavljam ja), sasvim sigurno za mene daje odgovor na to vrlo važno pitanje, historija kao orude, skup ideja za međusobno bolje uvažavanje, poznavanje. Poznato je da je Bosna u zadnjih sto i nešto godina prošla kroz sedam ili više političkih sistema, postoji četiri ili pet međunarodnih ugovora čiji je Bosna bila objekat. Objektivno, Bosna u zadnjih nekoliko stoljeća nema neku političku tradiciju, državnu tradiciju, institucionalnu tradiciju, Bosna je objekat u politici velikih sila, koje i danas rješavaju pitanje koje je postavljeno odlaskom Osmanske imperije sa ovog prostora. Postoji pitanje "istočnoga pitanja", pitanje nasljedstva osmanske baštine, pa bi se, naravno, u tom kontekstu sada moglo govoriti i o vrlo važnom pitanju kao što je mjesto i uloga islama u Evropi. Ne zato što su oni to htjeli, nego je to objektivna situacija u koju smo mi kao zemlja dovedeni. Moj utisak je i na osnovu Redžićeve analize koja je ovdje data, da bošnjačka politika nije iskoristila šansu. Prema tome, ova Redžićeva knjiga u potpunosti odgovara na Brodelovo pitanje šta je historija, historija (odnosno historiografija) je kei svoga vremena, jer Redžić je potpuno suvremen, Redžić je u samom središtu ovoga dana, ovoga sata, kada mi o ovome govorimo. Zašto? Pa, zato što on historiju aktualizira, onu historiju koja se tiče naše kože, naše familije, naše dječć, naše budućnosti, dakle onu historiju koja apsolutno određuje, upravo tako, naše živote. Nesretna je činjenica da su naše kulturološke paradigme u zadnjih stotinjak godina bile ratne paradigme. Mi smo samo živjeli posljedice ratova, mi i danas živimo posljedicu rata. Nije ovo moja pamet ni moja ideja, ovo sam posudio od kolege Uga Vlasisavljevića, ali to je zaista jedna velika historijska istina oko koje bi se također dalo puno toga govoriti. Danas se

za muslimane Bošnjake, ali ne samo za njih, jer danas nema pitanja koja će se postaviti Bošnjaku, a da neće postaviti i nekom drugom ko nije Bošnjak, historijski gledano, kulturno-civilizacijski i u aktualnom vremenu, kao osnovno pitanje postavlja odnos prema osmanskoj baštini. Džaja je to najbolje definirao. Bošnjaci muslimani u svojoj kolektivnoj svijesti zadržali su sliku cvjetajućeg Osmanskog carstva. Kršćani, hrišćani zadržali su sliku dekadencije. To je, tako, jedno jednostavno pitanje i tako i tako jednostavan odgovor da je genijalno, zapravo, po tome što ga je autor tako formulirao i ponudio nam ono što nudi i Redžićeva knjiga. To je knjiga u kojoj naprosto, ideja ide na ideju i, ona, zapravo, daje ono što je važno i što je cilj svakog istorijskog djela, a to je *otvaranje perspektive*. Redžić otvara perspektivu, Redžić nudi dijalog, Redžić naprosto ide ispred svoga vremena. Redžićeva knjiga, zapravo, govori o sljedećoj stvari. Vrijeme nacija i vrijeme nacionalizma je prošlo. To je devetnaesto stoljeće, mi smo još uvijek duboko u pozadini devetnaestog stoljeća. Budućnost, buduća povijest (ima knjiga koja se zove buduća povijest, povijest budućnosti) odvijat će se na drugim premisama i tom poviješću ne gospodare više nacije, njome gospodare multinacionalne kompanije. Moram priznati da ove redove ispisujem pod dubokim utiskom koju je na mene ostavila ova Redžićeva knjiga. Duboko sam uvjeren da ovo nije kraj, ovo je tek početak ozbiljnoga razgovora o njoj i njezinom sadržaju.

Dubravko Lovrenović

MUSLIMANSKO PITANJE U NAŠOJ HISTORIJ I HISTORIOGRAFIJI*

Muslimansko pitanje, u raznim svojim varijantama i formulacijama, već više od stotinu i pedeset godina dominira prostorom nekadašnje Bosne i Hercegovine, ujedno kao historijsko pitanje, kao pitanje državnog i političkog razvoja na ovom prostoru, što znači kao pitanje sudbine tog prostora, ali isto tako i kao pitanje historijske nauke, odnosno kao pitanje znanosti o historiji. U oba ova svoja aspekta muslimansko pitanje, ostanimo za sada kod te formulacije, koju uglavnom srećemo u literaturi, je dramatično. U svom prvom, a to znači historijskom aspektu, ono je donijelo veoma dramatična zbivanja koja su svoj najsnažniji i najjasniji izraz nalazila u ustancima koji se u Bosni javljaju tokom 19. stoljeća. Prvo, u bošnjačkom ustanku protiv Osmanlija 1831. godine, a zatim u ustancima Srba, na graničnim prostorima Bosne, onima koji se preciznije nazivaju ustanak u Istočnoj Hercegovini i Zapadnoj Bosni ili Krajini, te konzekutivnoj ovim ustancima okupaciji Bosne od strane Austrougarske carevine, do koje

* Govor akademika M. Filipovića na promociji knjige akademika Envera Redžića, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*.